

NIEUWE NATUUR IN ZUID-HOLLAND

NIEUWE NATUUR IN ZUID-HOLLAND

*De ruimtelijke kwaliteit van natuurontwikkeling nader beschouwd
voor de periode 1990-2012*

Colofon

22 maart 2012

In opdracht van:

Uitgevoerd door:

VISTA landschapsarchitectuur en stedenbouw
Prinsengracht 253 | 1016 GV Amsterdam
T 020 622 44 31 | E vista@vista.nl | www.vista.nl

Inhoud

1. Intro onderzoek	5
2. Natuurlandschap Zuid-Holland	9
3. Kust en duin	13
4. Veenweide en droogmakerijen	17
5. Delta en rivieren	21
6. Bevindingen	25

1. Intro onderzoek

Het Natuurbeleidsplan als trendbreuk

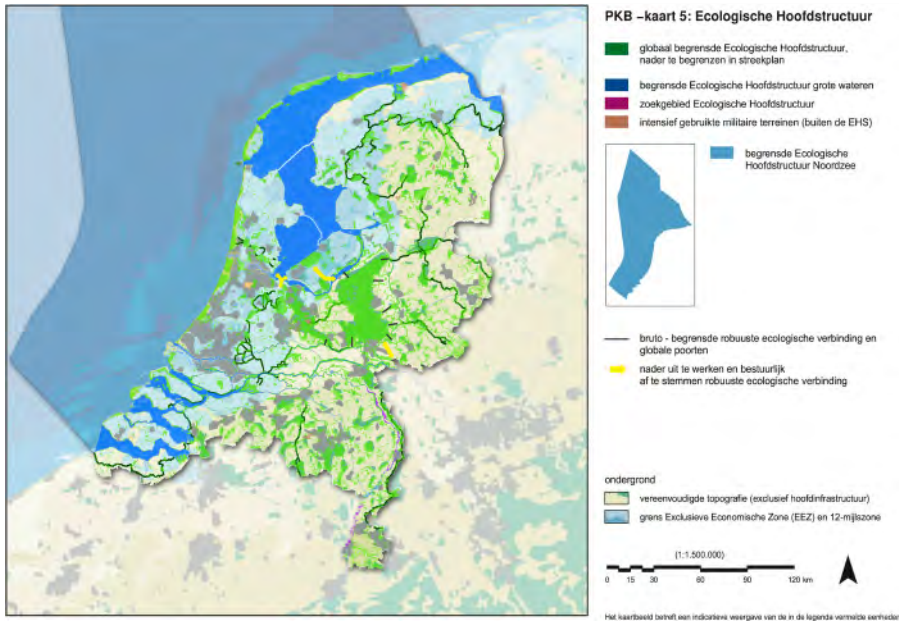
Met het Natuurbeleidsplan (1990) is een lange termijn plan voor een beperkt herstel van de natuur in Nederland ter hand genomen. Hiermee werd de trend gekeerd van onafgebroken afname van het areaal natuur in Nederland. Al in de vroege middeleeuwen is de mens stevig gaan ingrijpen in het landschap door inpolderingen, bedijkingen, ontginningen en ontwateringen. De ontwikkeling van landbouwgrond, turfwinning en het voorkomen van overstromingen, waren belangrijkste oogmerken. Voor Zuid-Holland betekende dat het verdwijnen van tienduizenden hectaren hoogveen, resulterend in de 4 tot 5 onder NAP gelegen westelijke droogmakerijen. Het afgraven van de binnenduintrand voor bollenteelt en zandwinning leidde tot het verdwijnen van geleidelijke overgangen van duin naar polderlandschap en van duinrellen. Door inpolderingen verdwenen de intergetijdengebieden in de Delta. Door de bedijking van de rivieren met zomerkaden en winterkaden verdwenen de dynamische moerassen en oobossen langs de rivieren. Na de watersnoodramp van 1953 werden de Deltawerken aangelegd. Hiermee werd de Delta grotendeels afgedamd en gecompartmenteerd. De oorspronkelijk aanwezige estuariene dynamiek verdween en de unieke natuur die daarmee verbonden was. Door de naoorlogse intensivering in de landbouw nam ook de natuurkwaliteit van landbouwgebieden sterk af.

Natuur sterker maken door verbinding

Het Natuurbeleidsplan is gebaseerd op het concept 'The Theory of Island Biogeography' (MacArthur and Wilson, 1967): door geïsoleerde natuurgebieden met elkaar te verbinden kunnen soorten migreren en daardoor beter overleven. Dit komt de biodiversiteit ten goede. De EHS voorzag in een systematiek met kerngebieden, nieuwe natuur of natuurontwikkelingsgebieden en verbinding zones. Met het Natuurbeleidsplan werd beoogd om in 2020 in totaal zo'n 728.500 ha (op land) in de EHS onder te brengen. Zo'n 50.000 ha daarvan was bedoeld als nieuwe natuur. Met de Nota 'Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur' (LNV, 2000) is een beleidsmatige accentverschuiving voorgesteld in de richting van minder sectoraal denken naar meer inte-

Ecologische Hoofdstructuur van Nederland, 1990

Ecologische Hoofdstructuur met robuuste verbindingen, Nota Ruimte, 2005

graal denken. Ook de behoefte aan robuuste natuur en samenhang nam toe. Om die reden is de Ecologische Hoofdstructuur in de Nota Ruimte (2005) aangevuld en versterkt met robuuste verbindingzones. Dit plan voorzag in een versteviging en versterking van de EHS op nationaal en internationaal niveau. Een groot deel van de EHS is thans beschermd als Natura 2000 gebied door de Europese Unie. Recent zien we de aandacht voor klimaat als een belangrijke politieke prioriteit. Zie bijvoorbeeld 'Een Delta in Beweging; Bouwstenen voor Klimaatbestendige Ontwikkeling van Nederland (PBL, 2011)'. In dit rapport zien we de trend naar sterke samenhangende structuren nog sterker doorgezet door het concept van de klimaatcorridors (robuuste aaneengesloten natuurlijke eenheden van Europees belang) en meekoppeling van natuurlijke processen ten behoeve van veiligheid en waterbeheer.

Discussie

Na 20 jaar heeft het huidige kabinet het Natuurbeleidsplan ter discussie gesteld. Provincies moeten zich herbezinnen op lopende projecten en voor natuur verworven gronden. Op verzoek van de Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit kijken we naar de resultaten die sinds het verschijnen van het Natuurbeleidsplan geboekt zijn. We richten ons daarbij op nieuwe natuur (natuurontwikkeling) in de Provincie Zuid-Holland. Wat is de ruimtelijke kwaliteit van de nieuwe natuur die de afgelopen 20 jaar is gerealiseerd? Het onderzoek is uitdrukkelijk bedoeld als een verbreding van de sectoraal ecologische biodiversiteitsboekhouding waar het succes van nieuwe natuur nu mee wordt gemeten.

Hoe kijken we hiernaar?

Binnen dit onderzoek zijn twee vragen leidend:

- in hoeverre dragen natuurontwikkelingsprojecten bij aan het bovenliggende concept van de ecologische hoofdstructuur en de regionale opgaven?
- hoe wordt omgegaan met het ontwerp van natuur; welke (ontwerp)keuzes zijn gemaakt en welk medegebruik wordt beoogd?

De eerste vraag haakt sterk aan op de toekomstwaarde van het project. We analyseren de bijdrage van een project aan de regionale structuur van landschap, natuur, water en veiligheid. Het project wordt hierbij beschouwd als bouwsteen van het grotere verhaal. Het project staat immers niet op zichzelf. Dus in hoeverre zijn de natuurdoelstellingen die worden nagestreefd passend binnen de ecologische hoofdstructuur? Wat is de bijdrage van het project aan brede maatschappelijke doelstellingen zoals de veiligheid van de delta en de kust of het tegengaan van klink van het veen? In welke mate is het project passend binnen de grotere landschappelijke systemen van Nederland en versterkt het de kernkwaliteiten van het landschap?

De tweede vraag gaat in op de ruimtelijke kwaliteit op de schaal van het ontwerp, voornamelijk de gebruikers- en belevingswaarde. Belangrijk om te weten is welke mate van natuurlijkheid wordt nagestreefd en hoe de ontwerper omgaat met het natuurontwerp; het scheppen van condities. Belangrijke vragen voor het schaalniveau van het ontwerp zijn dan ook, welke keuzes maakt de ontwerper met betrekking tot de vormgeving van natuur? Is bij het ontwerp rekening gehouden met de landschappelijke en cultuurhistorische kenmerken van de projectlocatie? Welke doelen worden nagestreefd, naast de natuurdoelstellingen? In hoeverre worden processen toegelaten in de vorming van de natuur? Op welke manier wordt de natuur beleefbaar gemaakt voor recreanten en omwonenden?

Klimaatcorridors, 2011

Het natuurlandschap van Zuid-Holland

DUIN EN KUST

- Ondiep water
- Strand en duinen
- Strandwallen en strandvlakten

VEENGEBIED EN DROOGMAKERIJEN

- Veen
- Veen sterk bodemdalinggevoelig (paarse zone)
- Droogmakerijen

DELTA EN RIVIEREN

- Deltawateren
- Potentiële intergetijdengebieden en uitverwaarden
- Kreken
- Oudland en nieuwland
- ↔ Getijdenwerking en zoet-zoutgradiënt
- ↔ Wateraanvoer vanuit de rivieren

2. Natuurlandschap Zuid-Holland

We onderscheiden drie samenhangende landschappen met ieder eigen opgaven:

- Kust en duin
- Veengebied en droogmakerijen
- Delta en rivierenlandschap

Kust en duin

Kust en duin vormen een belangrijk samenhangend natuurgebied. Het accent ligt duidelijk op meer natuurlijkheid, duinregeneratie en herstel van de natte component en overgangen van de binnenduinrand.

Belangrijkste natuurontwikkelingsdoelen op structuurniveau :

- Vergroten areaal duingebied en samenhang
- Versterken natuurlijke processen verstuing
- Vernatting (duinvalleien)
- Versterken samenhang Landgoederen
- Versterken gradiënt overgang duinen – polderlandschap (duinrellen)

Gerelateerde maatschappelijke opgaven en belangen:

- Veiligheid (versterken zwakke schakels, zandsuppleties, zandmotor)
- Drinkwaterwinning
- Ontwikkelen mogelijkheden voor toerisme, recreatie en beleving
- Landschap en cultuurhistorie (Landgoederen)

Veengebied en droogmakerijen

De veengebieden en de daaruit voortgekomen droogmakerijen (als gevolg van turfwinning). Naast behoud van de bestaande natuur is de belangrijkste opgave het behoud van het meest kwetsbare deel van veensubstraat: de overgangszone met vooral riet- en zeggeveen tussen de voormalige hoogvenen (thans droogmakerijen) en de uitgestrekte bosvenen langs de rivieren. In deze overgangszone liggen de grotere laagveenmoerasgebieden. Het robuust verbinden van deze natuurgebieden met elkaar, de groene ruggengraad, is de opgave.

Belangrijkste natuurontwikkelingsdoelen op structuurniveau:

- Vergroten areaal laagveen- en kleimoerassen en versterken onderlinge samenhang met bestaande moerassen

Overzicht van beschouwde projecten

PROJECTEN DUIN EN KUST

- 1 Van Limburg Stirumkanaal
- 2 Noordduinen
- 3 Lentevreugd
- 4 Klip
- 5 Hertekamp
- 6 Duivenvoerde Corridor
- 7 Delflandse Kust / Van Dixhoordriehoek
- 8 Volgerland

PROJECTEN VEENGEBIED EN DROOGMAKERIJEN

- 1 De Groene Jonker
- 2 De Venen
- 3 Bodegraven Noord
- 4 Enkele Wiericke
- 5 Polder Oukoop en Negen Viertel
- 6 Polder Stein
- 7 Bilwijk (Krimpenerwaard)
- 8 Berkenwoudse Driehoek (Krimpenerwaard)
- 9 Donkse Laagten

PROJECTEN DELTA EN RIVIEREN

- 1 Krekenplan Strypse Wetering
- 2 Zuiderdieppolder
- 3 Westplaat Buitenlanden
- 4 Noordrand Goeree Overflakkee / Zuidoever Haringvliet
- 5 Spuimond Oost
- 6 Spuimond West
- 7 Tiengemeten
- 8 Krekenplan Hoekse Waard Vlietproject
- 9 Oosterse Bekade Gorzen
- 10 Hoogezandsche Gorzen
- 11 Oeverlanden Hollands Diep (APL Polder)
- 12 Oudeland van Strijen
- 13 Crezéepolder
- 14 Sophiapolder
- 15 Nieuwe Dortsche Biesbosch
- 16 Sliedrechtse Biesbosch
- 17 Jongeneele ruit

- Verbeteren gebiedseigen waterkwaliteit door retentie regenwater en flexibel peilbeheer
- Voorkomen verdroging en tegengaan wegzijging water naar droogmakerijen
- Behoud en ontwikkeling veensubstraat in meest bodemdalingssgevoelige zone (paarse zone)

Gerelateerde maatschappelijke opgaven en belangen:

- Veiligheid (veendijken)
- Tegengaan bodemdaling
- Functie volgt Peil (robuustere waterhuishouding)
- Landbouw en zoetwatervoorziening
- Ontwikkelen mogelijkheden voor recreatie en beleving
- Landschap en cultuurhistorie (o.a. Oude Hollandse Waterlinie)

Delta en rivierengebied

Binnen de delta is de opgave voor de ecologische hoofdstructuur samengevoegd met de opgave om 'natte natuur' te realiseren in de Zuid Hollandse Delta (Delta Natuur). Hiervoor is een extra budget van 150 miljoen euro beschikbaar gekomen. Deze impuls maakte het mogelijk om 3000 hectare natte natuur te realiseren in het deltagebied waardoor vandaag de dag een groot deel van de ecologische hoofdstructuur van de delta is uitgevoerd of in uitvoering. Het grotere verhaal is hier Deltanatuur: het ontwikkelen van de intergetijdengebieden.

Belangrijkste natuurontwikkelingsdoelen op structuurniveau:

- Herstel estuariene dynamiek van getij, zoet-zout gradiënten en ontwikkeling intergetijdengebieden (geulen, platen, slikken en schorren)
- Herstel natuurlijke seizoensdynamiek van de rivieren in uiterwaarden en buitenlanden (oibossen, dynamische rietmoerassen, geulen en strangen)
- Samenhang met binnendijkse natte natuur (oudland, natte graslanden, kreken, moeras)

Gerelateerde maatschappelijke opgaven en belangen:

- Veiligheid (dijken, kunstwerken, vergroting veerkracht en komberging)
- Zoetwatervoorziening / inlaatpunten
- Scheepvaart
- Landschap en cultuurhistorie
- Ontwikkelen mogelijkheden voor toerisme en recreatie / beleving

Selectie van projecten

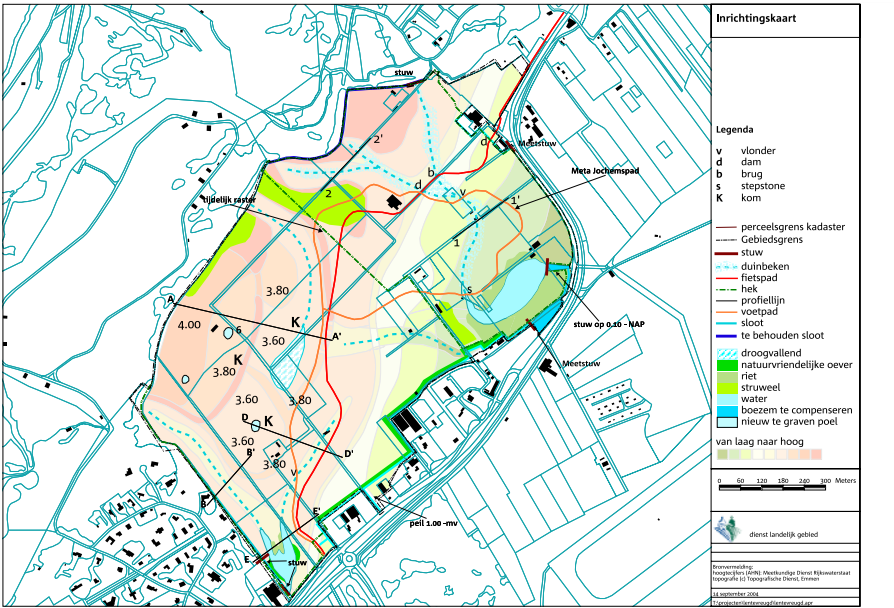
We beschrijven in dit boekje zes projecten die evenwichtig zijn verdeeld over de drie landenschappen die we onderscheiden. We hebben gekozen voor uitgevoerde projecten. Ook waren we afhankelijk van beschikbare informatie. Documentatie bleek niet centraal beschikbaar of gearchiveerd.

3. Kust en duin

Lentevreugd

In de binnenduinrand bij Wassenaar is in 2003 een 100 hectare groot natuurgebied gerealiseerd. In het voormalige bollenveld is kwel uit het aangrenzende duingebied benut door de ontwikkeling van een half-natuurlijk duinrellensysteem. Er zijn vijf natuurdoeltypen gerealiseerd: duinbeek, nat schraalgrasland, bloemrijk grasland, droog duingrasland en open duin. Overige doelen het benutten van recreatieve mogelijkheden zoals wandelen en fietsen. De natuurdoelen zijn bereikt door hydrologische en natuurtechnische inrichtingsmaatregelen. Alle sloten, op de randsloten na, zijn gedempt en duikers en stuwen zijn geplaatst om het gebied te isoleren. Om duinbeken zelf hun weg te laten zoeken zijn 5 verlagings in het landschap aangebracht die de bronnen in de binnenduinrand aanboren en deze verbinden met de lagere delen. De verlagings hebben een breedte van 20 meter en een zeer flauwe helling. In het lage deel, in de oostelijke helft, zijn drie duinplassen gegraven met een maximale diepte van 1,5 meter. Één duinplas is droogvallend. Tevens zijn 2 verlagings gegraven als noodafwatering bij extreme regenval. In het hoge deel zijn drie terrassen aangelegd omringd door een lage kade van 40 centimeter. Deze terrassen zijn voor de ontwikkeling van nat schraalgrasland. Er zijn ook tweemeter hoge heuvels aangebracht voor de droge duingraslanden en enkele struwelen zijn aangeplant om recreanten en zichtlijnen te sturen. Overige inrichtingsmaatregelen bestonden uit de sloop van drie woningen, de aanleg van parkeerplaatsen en de aanleg van een wandel- en fietspad.

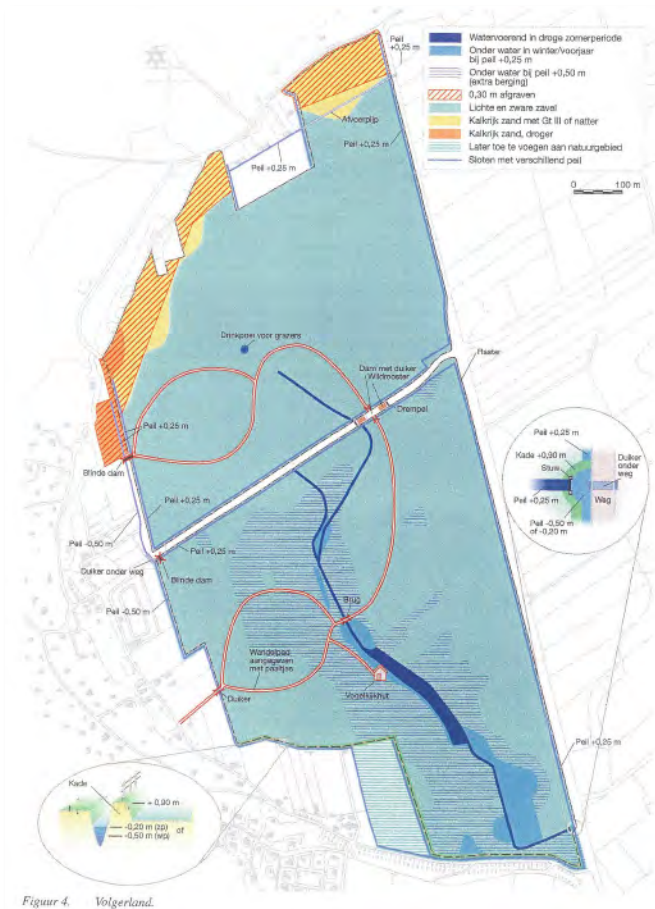

Volgerland

Volgerland is gelegen in de binnenduinrand op de kop van Goeree-Overflakkee. Het is een laag gelegen overstromingsvlakte met een oude kreek. In 2006 is 90 hectare omgevormd tot een half-natuurlijk samenhangend complex van kustduinen, binnenduinrand en een strandvlakte met een zo natuurlijke mogelijke afwatering. Drie natuurdoeltypen zijn gerealiseerd: vochtige en natte graslanden; locale struweelvorming; en locale moerasvorming met krekken. Overige doelen zijn het behouden van de landschappelijke openheid en extensief medegebruik door recreanten. De bestaande geomorfologie was het uitgangspunt bij de inrichting. Er zijn geen nieuwe laagtes of hoogtes gecreëerd. De kreekoevers zijn verflauwd naar een helling van 1 op 10. Het polderpeil is verhoogd van -70 cm NAP naar +25 cm NAP. De meeste sloten in de polder zijn gedempt. Een strook van 100 meter aan de binnenduinrand 30 cm afgegraven om dit te verschralen. Er is wandelpad aangelegd aan de buitenkant van het gebied. Er is een uitzichtpunt gemaakt en er is een vogelkijkhut gebouwd langs de kreek. Het beheer bestaat uit extensieve beweiding met koeien en paarden.

Analyse van beide projecten

Beide projecten dragen bij aan het grotere verhaal: versterking van het landschap van duin en kust met natte natuur. De gecreëerde samenhang is evident, al hoewel dit niet in het beheer wordt doorgezet. Er is relatief veel ruimte voor het natuurlijke proces ingeruimd. In beide gevallen is sprake van relatief veel graafwerk. De vormgeving van deze ingrepen roept nog vragen op. Was het in Volgerland nodig om alle sloten dicht te gooien en de kreek te verbreden? Zou hier ook ingezet hebben kunnen worden op alleen peilverhoging met hetzelfde resultaat voor de natuur? Hiermee zou de cultuurhistorische gelaagdheid van het landschap waarschijnlijk meer recht zijn gedaan. In Lentevreugd gaat het om een vergraven bollenlandschap. Maar ook hier is de vraag aan de orde of de natuur niet meer zelf aan het werk gezet had kunnen worden? Het recreatief medegebruik is in beide projecten relatief beperkt, wat logisch is in relatie tot de beoogde en kwetsbare natuur. De wandelontsluiting in het plan Volgerland is niet uitgevoerd zoals op het ontwerp is aangegeven. Het wandelpad ligt aan de rand van het gebied.

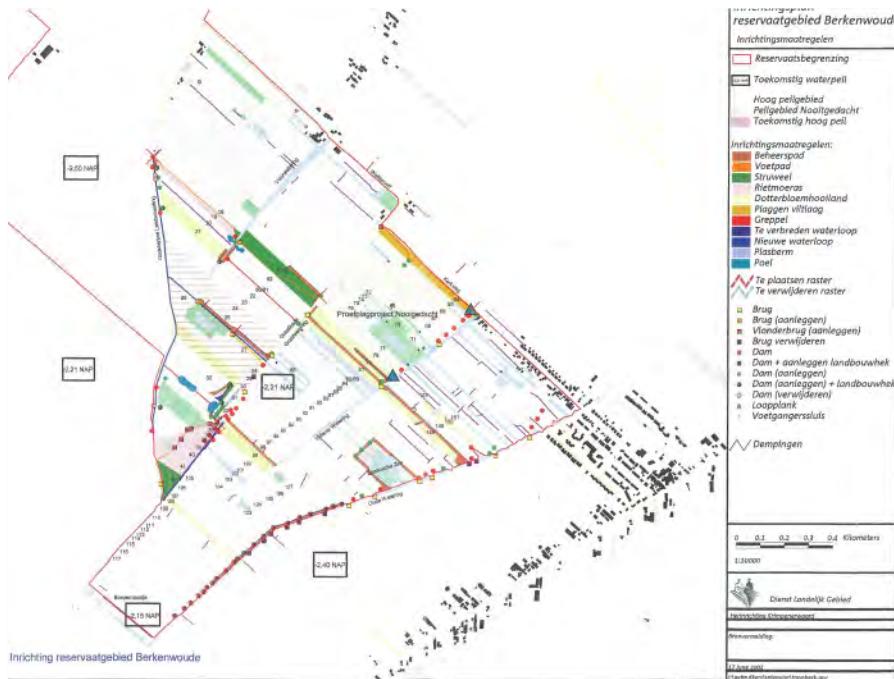

4. Veenweide en droogmakerijen

Berkenwoudse Driehoek

De Berkenwoudse Driehoek is één van de weinige onderdelen van het Veenweidepact Krimpenerwaard dat is gerealiseerd. Het ligt tegen Berkenwoude en Achterbroek aan, midden in de Krimpenerwaard. Het gebied van 120 hectare is minder open dan de rest van de Krimpenerwaard en wordt gekenmerkt door eendenkooien en veenputten. Het is vanaf 2003 sterk gefaseerd uitgevoerd. Er is gestreefd naar een half-natuurlijk veenweide gebied met 5 natuurdoeltypen; nat schraalgrasland; dotterbloemgrasland van veen en klei; nat, matig voedselrijk grasland; natte heide subtype moerasheide; en gebufferde sloot. Om dit te bereiken is van het hele gebied één peilgebied gemaakt met een vast waterpeil dat meezakt met de bodemdaling. Hiervoor zijn tal van dammen aangelegd. Een aantal percelen is afgeplagd tot verschillende dieptes ten behoeve van moeras en dotterbloemhooilanden. Verder zijn er een drietal wandelpaden aangelegd en verschillende beheerspaden. Om recreanten te sturen zijn een aantal struwelen aangeplant.

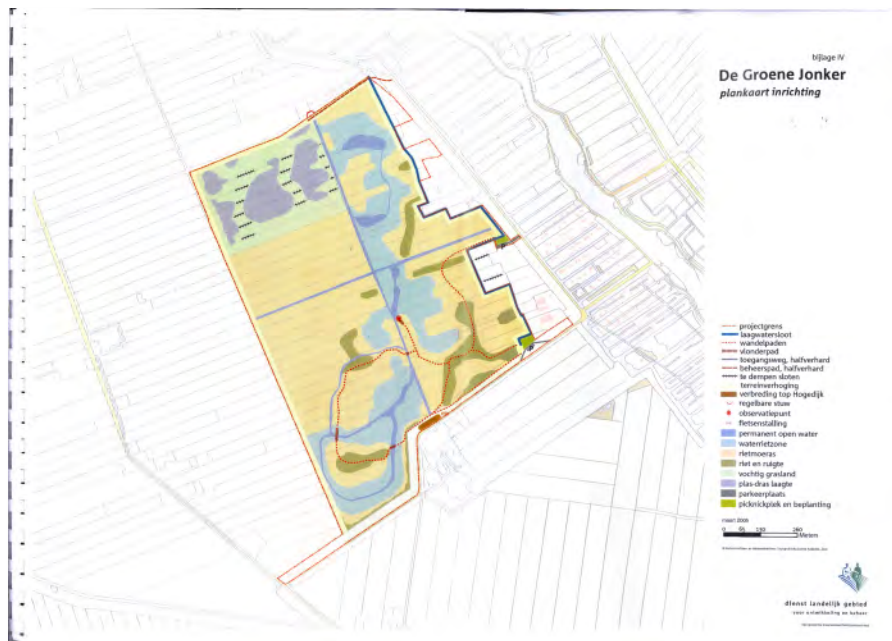
De Berkenwoudse Driehoek maakt onderdeel uit van de groene ruggengraat met de uitwerking 'Grutto en Otter' voor de Krimpenerwaard. Op grond van de inrichtingsMER (Witteveen+Bos 2010) is gekozen voor het alternatief 'Grutto en Otter', met als subalternatief dat de waterhuishouding de maaiveldddaling volgt. Dit zou ook het beste aansluiten bij het gewenste natuurdoel gezien het cultuurhistorisch perspectief. Het subalternatief 'volgen van maaiveldddaling' gaat uit van een gemiddelde drooglegging van 33,6 cm (in vergelijking met 48 cm in de huidige situatie). Er wordt uitgegaan van natuurlijke fluctuatie met 20 centimeter drooglegging in de winter tot 3 centimeter in de zomer. Dit is een kleinere drooglegging ten opzichte van de huidige situatie. Deze kleinere drooglegging resulteert in een afname van 66% van de bodemdaling tot 5,2 cm in 2033 (in vergelijking met 13,4 cm in het nulalternatief).

Groene Jonker

De Groene Jonker is gelegen in de Kousspolder, onderdeel van de grotere polder Zevenhoven ten noorden van de Nieuwkoopse Plassen. Het gaat hier om een droogmakerijlandschap, gemiddeld circa 5 meter onder NAP gelegen. Ooit lag in dit gebied een hoogveenkoepel, die is afgegraven voor turfwinning. In 2007 – 2008 zijn graslanden en akkers ter grootte van 107 hectare omgevormd tot half-natuurlijk moeras, afgewisseld door open water en jonge verlandingsstadia van rietlanden, natte graslanden en ruigtes. Het uitgevoerde plan voorziet in de realisatie van 7 natuurdoeltypen: permanent open water; moeras; overjarig rietland in permanent open water; droogvallend overjarig rietland; zeggemoeras; overjarig rietland en ruigte en halfnatuurlijk grasland. Om dit te bereiken zijn laagtes gegraven in de lage delen van het plangebied, die permanent water bevatten, en zijn andere delen opgehoogd voor grasland. Om de rietgroei te bevorderen is het gehele gebied met 10 centimeter afgeplagd. Daarnaast is het water opgezet en een flexibel peilbeheer van 30 cm toegepast. Er is tevens een 1 meter hoge kade rondom de Groene Jonker aangelegd om het gebied hydrologisch te isoleren van de rest van de polder. Om het open karakter van de polder te handhaven wordt houten opschot beheersmatig verwijderd en het grasland wordt door middel van maaien beheerd. Om de natuur beleefbaar te maken zijn een laarzenpad en twee nieuwe parkeerplaatsen met van picknickvoorzieningen aangelegd. Een kunstenaar heeft in samenwerking met schoolkinderen twee kijkvoorzieningen en informatiepanelen vormgegeven.

Analyse van beide projecten

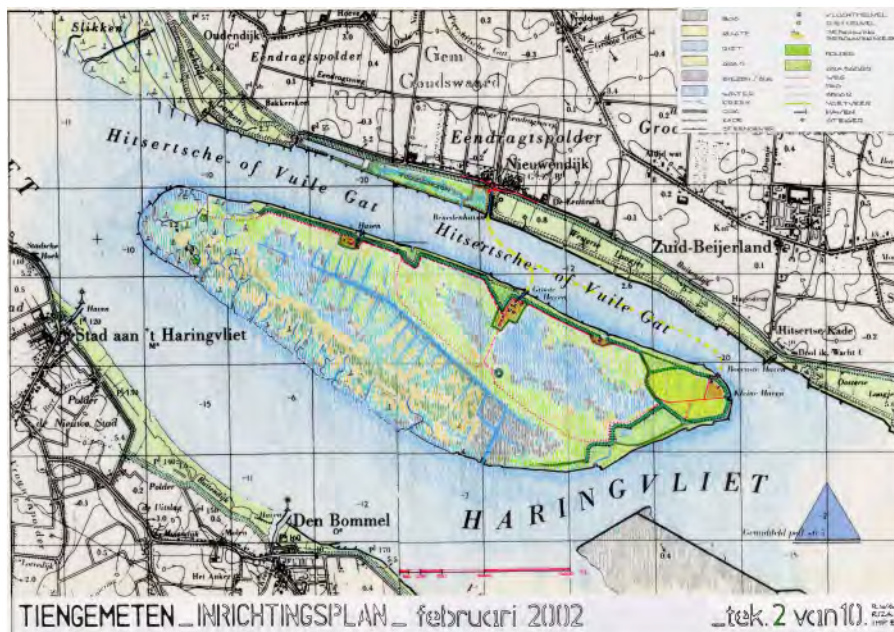
De Berkenwoudse Driehoek ligt midden in de beoogde groene ruggengraat. Het project zet grotendeels in op het optimaliseren van bestaande kwaliteiten, maar sorteert vooralsnog niet voort op een te creëren grotere landschappelijke structuur. Het is voor circa 80% gericht op weidevogelnatuur. Dat heeft weinig te maken met de doelstelling om een robuuste en samenhangende laagveenmoerasnatuur te realiseren en bodemdaling tegen te gaan. Het plan komt over als een laboratorium voor natuurontwikkelingonderzoek met een perceelsgewijs beheer. De toplaag van het veen is plaatselijk afgeplagd en vergraven voor rietland en dotterbloemgrasland. Het gebied is plaatselijk ontsloten voor wandelaars. De Groene Jonker is een project dat op de bodem van de droogmakerij tot ontwikkeling komt. Het sluit wat moerasnatuur betreft goed aan bij de groene ruggengraat maar ligt excentrisch en enigszins geïsoleerd van de kwetsbare veenzone en draagt door de ligging in de droogmakerij niet direct bij aan behoud van veen. Ook bij dit project dringt zich de vraag op waarom er zoveel graafwerk is verricht en wat daarbij de ontwerffilosofie is geweest. De parkeerplaatsen, met aansluitende laarzenpaden en het uitzichtspunt, ontsluiten het gebied voor wandelaars.

5. Delta en rivieren

Tiengemeten

Tiengemeten is een eiland van 1000 hectare gelegen in het Haringvliet. Het is verreweg het grootste natuurontwikkelingsproject in de Delta. In 2006 is het gehele eiland omgevormd van landbouwgrond tot natuurgebied. Er zijn drie deelgebieden ontwikkeld met drie verschillende vormen van natuurlijkheid. Het gebied aangeduid met 'wildernis' is ontwikkeld als nagenoeg natuurlijk grootschalig zoetwatergetijdennatuur en sluit aan op de bestaande Blanken Slikken. Het gebied 'weelde' bevindt zich in een lager gelegen kleiige kom en is als half natuurlijk moeras ontwikkeld. Het gebied waar het dorp Tiengemeten is gelegen is aangeduid als 'weemoed'. In verschillende kleine polders is cultuur-natuur ontwikkeld met de natuurdoeltypen kruiden- en / of structuurrijk grasland; bloemrijk grasland; weidevogelgrasland; en bloemrijke akker ontwikkeld. Overige doelstellingen waren het behoud van de cultuurhistorie op het eiland en de ontwikkeling van natuurrecreatie. Afhankelijk van het deelgebied zijn inrichtingsmaatregelen uitgevoerd. Zo is in de 'wildernis' de omliggende kade verlaagd tot het maaiveld van de aanliggende slikken. Er is een kreek gegraven in open verbinding met het Haringvliet met een diepte van 0,5 meter NAP. Deze kreek is gelegen op de plek van de voormalige weg. Ook zijn de gebouwen verwijderd. De 'weelde' wordt van 'wildernis' gescheiden door een oude zomerkade. Op één plek wordt deze kade verlaagd om zo een overlaat te maken. De polder wordt plaatselijk afgegraven met 50 cm om voldoende grond te hebben om de kade rondom het oude dorp te versterken. Ook hier worden asfaltwegen en bebouwing verwijderd. In zowel 'wildernis' als 'weelde' worden natuurlijke processen toegelaten zoals een natuurlijk waterbeheer en begrazing door runderen en paarden. In 'weemoed' worden de kades versterkt. Oude polders worden hersteld en krijgen een waterbeheer die is afgestemd op de beoogde natuurdoelen. Verder worden wandelpaden aangelegd, hoofdgebouwen herbested en schuren en opstallen gesloopt, laanbeplanting aangebracht en historische beplanting hersteld. Er worden een aantal uitkijkpunten opgezet. Een weg van oost naar west blijft intact en verbindt alle recreatieve functies. Er is een breed scala aan nieuwe functies toegevoegd op het eiland; een herberg, twee musea, een psychiatrische instelling, een camping, recreatiewoningen en aanlegsteiger. Twee sluizen zijn behouden als noodvoorziening om de 'weelde' en 'wildernis' door te kunnen spoelen bij slechte waterkwaliteit.

Oeverlanden Hollands Diep

Het betreft een buitendijks gebied in de Hoekse Waard aan het Hollands Diep. Samen met de bestaande natuurgebieden de Plaat van het Land van Essche en de Zeehondenplaat vormt het de Oeverlanden Hollands Diep. De polders met een totale grootte van 135 hectare zijn voormalige akkerlanden ingeklemd tussen een zomerkade en de primaire waterkering. Nu is de zomerkade grotendeels verwijderd en is het gebied weer aangetakt aan het Hollands Diep. Er is in 2005 begeleid natuurlijk zoetwatergetijdenmilieu ontwikkeld bestaande uit zoet getijdenwater (getijdengeul); moeras (intergetijdenzone); wilgenstruweel; en overstromingsarm vloedbos. Een belangrijke andere doelstelling was het saneren van vervuilde riviergrond. Overige doelstellingen waren de veiligheid waarborgen van de primaire waterkering en het ontwikkelen van extensief medegebruik. Dit is bereikt door het graven van 3 geulen, een hoofdgeul van 3 meter diep en 35 meter breed, een nevengeul van 3 meter diep en 20 meter breed en een verbindingsgeul van 1,5 meter diep en 20 meter breed. Daarnaast is de terreinhoogte aangepast op basis van een saneringsplan. Een deel van de vervuilde grond is 50 centimeter afgegraven en opgebracht op andere delen met vervuilde grond. Zo zijn hoogtes ontstaan met een concentratie van vervuilde grond, die vervolgens zijn afgedekt. Daarnaast is op twee plekken de zomerkade verlaagd tot maaiveldniveau. Er zijn parkeerplaatsen en wandelpaden aangelegd, een uitzichtpunt "De Motte" op één van de eilandjes, bruggen die de eilanden verbinden, een trekpont "De IJsvogel", een fietspad en ruiterspad aan de verhoogde voet langs primaire waterkering, een strandje en een ijsbaan.

Analyse van beide projecten

Het deltawater is de bindende factor bij Oeverlanden van het Hollands diep en Tiengemeten. In beide projecten wordt robuuste getidennatuur ontwikkeld. De vormgeving van de Oeverlanden komt wat geforceerd over. De gevormde eilanden zijn gebiedsvreemde en onnatuurlijke overkomende vormen, die eigenlijk niet passen bij het stoere en robuuste karakter van het gebied. De bodemsanering speelde een belangrijke rol in bij de graafwerkzaamheden. De wandelbruggen in het gebied zijn zeer zwaar uitgevoerd en opvallend. Het gebied is zeer toegankelijk en beleefbaar gemaakt. Tiengemeten is wellicht dankzij de schaal heel terughoudend vormgeven. Er zijn keuzes gemaakt die goed aansluiten bij de schaal van het landschap. Niet duidelijk is waarom hier in de weelde is gekozen voor een half natuurlijk moeras in plaats van een begeleid natuurlijk systeem. Het eilandkarakter, de schaal en bijzondere recreatieve voorzieningen maken Tiengemeten tot een bijzonder project.

6. Bevindingen

Het onderzoek naar nieuwe natuur leert in algemene zin het volgende:

Documentatie

De provincie Zuid-Holland en DLG hebben een slecht institutioneel geheugen: de uitvoering van de EHS is niet systematisch gedocumenteerd noch gearhiveerd. De informatie over uitgevoerde plannen en achtergronden is moeilijk te achterhalen; als het planmateriaal nog bestaat is het vaak in persoonlijk bezit; dat maakte het onderzoek onverwacht moeilijker en tijdrovender dan verwacht. Dit betekent dat er ook weinig sprake kan zijn van kritische reflectie en leren van opgedane ervaringen.

Natuurontwikkeling als culturele opgave

De onderbouwing en uitwerking van de EHS is gepaard gegaan met de nodige discussie over de betekenis van natuurontwikkeling als culturele opgave en wat dat moest inhouden voor het ruimtelijk ontwerp (zie bijvoorbeeld de achtergrondpublicaties “Oorden van Onthouding” uit 1998 en “Natuurontwikkeling en Vormgeving” door M.P. Bijlsma, 1995). Desalniettemin ontbeert de uitvoeringsvoorbereiding van de EHS een conceptueel en ruimtelijk kader; het grotere landschappelijke verhaal klinkt te weinig door in afzonderlijke projecten. Ecosysteemvisies, Gebiedsvisies en Toekomstverkenningen Landschap die hiervoor waren bedoeld lijken door de makers van natuurontwikkelingsplannen alleen te zijn gebruikt als legitimatie van locatiekeuzes, maar niet als onderlegger voor inrichtingskeuzes.

De projectgrens als barrière

Natuurontwikkelingsprojecten gaan dikwijls een eigen leven leiden; de projecten hebben de neiging een eigen ecologisch en territoriaal universum te worden. De betekenis van een project als onderdeel van een grotere en samenhangende structuur lijkt telkens ondergeschikt te raken aan het realiseren van zoveel mogelijk natuurdoelen binnen de projectgrens. Veel plannen zijn te beschouwen als topografische interventies waarin het ecologische, hydrologische en bescheiden recreatieve programma van eisen min of meer onbewerkt tot expressie is gebracht; richtlijnen voor de ruimtelijke verankering en de interne structuur ontbreken.

Het is opvallend hoeveel plannen gebruik maken van het ruimtelijk motief van de gegraven geul als drager van ecologische en visuele variatie. Voor alle projecten geldt dat natuurontwikkeling bijna synoniem is aan graafwerkzaamheden. Het landschap gaat net als bij de vroegere ruilverkavelingen ingrijpend op de schop.

Natuurlijkheid

De realisatie van de EHS in meerdere kleinere projecten betekent ook vrijwel automatisch dat minder snel wordt gekozen voor natuurlijke processen ten faveure van meer gestuurde en beheerde natuur. De neiging tot controle van de natuur in de door ons bestudeerde projecten is groot. Maar het is niet altijd even goed te achterhalen waarom welke keuzes worden gemaakt.

Integrale benadering

De resultaten van nieuwe natuur in de drie landschappen met elkaar vergeleken wijst uit dat meekoppeling met maatschappelijk relevante thema's zoals veiligheid heeft geresulteerd in een grotere haalbaarheid. Daarnaast is de aanwezigheid van een bindende structuur belangrijk. Binnen de kust en de delta zijn beiden vanzelfsprekend en benut. In het deelgebied van het veen en de droogmakerijen is deze ook aanwezig, hetzij minder nadrukkelijk. De realisatie van de groene ruggengraat is echter nog ver weg. Er is een grote urgentie om dit alsnog in de toekomst te doen.

Geraadpleegde literatuur / achtergrond documentatie

- Dienst Landelijk Gebied. 2001. Natuurontwikkeling Lentevreugd Vraagspecificatie
- Dienst Landelijk Gebied. 2002. APL-polder, Getij in de nieuwe 'buitenlanden', schetsen voor inrichting en sanering
- Dienst Landelijk Gebied. 2003. Getijd in de APL-polder. Fase 2: inrichtings- en saneringsplan
- Dienst Landelijk Gebied. 2005. Plan: De Groene Jonker, voor inrichting van het natuurontwikkelingsgebied in Kousspolder
- Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland. 2008. Natuurgebiedsplan Krimpenerwaard
- Geertse, G. 2005. Maatregelenplan Tiengemeten 2007-2024, eiland van wildernis, weelde en weemoed
- Inrichtingsplan Reservaatsgebied Berkenwoude, Thema Groen, mei 2003
- Kernteam Tiengemeten. 2002. Inrichtingsplan Tiengemeten
- Kiwa N.V. 2000. Inrichtingsschets natuur Ouddorp-West
- Lekenrapportage van het LIFE project Tiengemeten.
- M. Vrijland, J. Boll en L. Woudwijk. 2003. De Venen Inrichtingsplan Kousspolder, Plan van aanpak, met toevoegingen
- McArthur en Wilson. 1967. The Theory of Island Biogeography
- Ministerie van Landbouw en Visserij. 1990. Natuurbeleidsplan
- Ministerie van LNV, Vista. 2002. Dilemma's van het Hollandveen
- Ministerie van LNV. 2000. Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur
- Ministerie van VROM. 2005. Nota Ruimte
- Planbureau voor de leefomgeving. 2011. Een Delta in Beweging; bouwstenen voor een klimaatbestendige ontwikkeling van Nederland
- Rijksadviseur voor het Landschap. 2009. Advies Groene Ruggengraat
- Stuurgroep Deltanatuur, Bosch Slabbers. 2000. De Blauwe Long, robuust en veilig. Visie op de mogelijkheden van de ontwikkeling van Deltanatuur.
- Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Zuid-Hollandslandschap, Vista. 2006. Natte As: Ruggengraat van het Groene Hart
- Witteveen+Bos. 2010. InrichtingsMER natuuropgave Krimpenerwaard, hoofddocument en bijlagen
- WNF. 1996. Meegroei met de zee

Afbeelding verantwoording

Voor- en achterkant	Beeldbank RWS – Joop van Houdt
p. 4	Beeldbank RWS – Rens Jacobs
p. 5	Natuurbeleidsplan, 1990
p. 6	Nota Ruimte, 2005
p. 7	Klimaatbestending Nederland, 2010
p. 12	Fotocommunity National Geographic – Ankebo
p. 13	Panoramio – Nico Bakker
p. 19	Google Streetview
p. 20	Beeldbank RWS – Joop van Houdt
p. 21	Flickr – Baldcat
p. 22	Beeldbank RWS – Joop van Houdt
p. 23	Panoramio - Reclips
p. 24	Beeldbank RWS – Rens Jacobs

